

Tryckeri-A.-B. Ferm
Stockholm
1918

1918

V.

KVINNORNAS STÄLLNING INOM YRKENA

AV

AXIANNE THORSTENSON.

Genom alla tider ha kvinnorna, även fränsett deras gärning som mödrar, utfört ett för den enskilda familjen och för samhället betydelsefullt arbete. Längre var denna verksamhet så gott som uteslutande förlagd till hemmet eller i dess omedelbara närhet. Med ett produktionssätt, som i mer eller mindre utsträckt grad inom det enskilda hushållet förlade tillverkningen av förnödenhetsartiklar för familjemedlemmarnas beklädnad och kosthåll ävensom för bostadens skötsel, är det naturligt att många arbetande armar behövdes för att hålla det mångsidiga hushållsmaskineriet gående. Denna form av hushållning ligger i själva verket icke så långt bakom oss. Ännu så sent som i slutet av 1700-talet räknades i svenska hem till vanliga hushållssysslor linodling, spånad, vävning, såpkokning, ljusstöpning, mäلتning och brygd. Frammot mitten av 1800-talet hade emellertid flertalet av dessa arbeten försvunnit från hemmen. Åtminstone gäller detta för stadshushållen. På landsbygden ställde sig förhållandena naturligen något annorlunda. Den enskilda hushållningen fortgick där längre i de gamla formerna och gör så i viss mån ännu.

Om ock det ojämförligt övervägande antalet kvinnor voro verksamma med hemsysslor eller dem närliggande arbeten för lantbruket, har det dock sedan långliga tider tillbaka funnits kvinnor, som arbetat på andra områden och tjänat sitt uppehälle som hantverkare av olika slag.

En rad betydelsefulla uppfinningar på maskinteknikens område banade emellertid så småningom väg för ett nytt produktionssätt. Hantverket ersattes i stor utsträckning med fabriksdrift. På fabrikena kunde man med tillhjälp av maskiner tillverka både mera varor och billigare varor än förut med den hantverksmässiga driften. Den omvälvning i tillverkningsmetoden, som följer av fabriksväsendets segrande utveckling, har blivit kallad det storindustriella genombrottet. För Sveriges vidkommande infaller detta på 1830- och 1840-talen. Det var icke blott de gamla hantverken, som den nya industrien delvis gjorde överflödiga, den drog även till sig det mesta av den tillverk-

ning av förnödenhetsartiklar, som tidigare utförts i de enskilda hushållen. Hushållsmödrarna kommo snart under fund med, att fabriksvarorna voro billigare än de som framställdes i hemmen, och det blev en ekonomisk nödvändighet att göra inskränkningar i den vidlyftliga hushållsapparaten. Kvinnlig arbetskraft frigjordes i mängd. Till en del fann denna arbetskraft användning i fabriker, till en del sökte den sig in på andra banor, där den till en början ofta hade stora svårigheter att övervinna, innan den blev antagen. Med tiden ha kvinnorna kommit in i en mängd olika yrken, och i en del av dem ha de också lyckats arbeta sig fram till en ganska god ställning. Det storindustriella produktions sättet, som verkat revolutionerande på så många samhällsområden, har sålunda även givit anledning till det moderna kvinnliga yrkesarbetet.

Vill man ha en överblick över kvinnans insats i det svenska yrkeslivet i våra dagar sådan den kan erhållas genom siffror, får man gå till den officiella, d. v. s. genom ett statens ämbetsverk utarbetade, statistiken.

De senaste allmänna uppgifterna härröra från 1910 års av Statistiska centralbyrån verkställda folkräkning, som även redogör för folkmängdens fördelning efter yrken. Statistiken upptager fem yrkesgrupper: jordbruk jämte fiske och skogsbruk, industri och bergsbruk, handel och samfärd, allmän tjänst och fria yrken, husligt arbete och dylikt.

Statistikens siffror äro beträffande yrkesutövarna i allmänhet något för låga i jämförelse med de verkliga förhållandena. Härtill kommer att som yrkesarbete räknas i regel endast arbete, som ger ekonomisk avkastning.

Inom *jordbruket* och dess binärningar ha kvinnor varit verksamma sedan urminnes tider liksom i det husliga arbetet. Båda dessa slag av verksamhet gå för lantkvinnornas vidkommande hand i hand. Hustrur, döttrar och tjänarinnor i lantbrukarhem arbeta ömsevis inomhus, i ladugården eller ute på åkern, beroende på var de för tillfället bäst behövas. Över huvud gäller om kvinnans arbete i lantbruket, att det till allra största delen utgöres av vård om husdjuren, trädgårdsskötsel, skördearbete och liknande sysselsättningar, under det att hon endast mera undantagsvis tar del i det egentliga jordbruket. Icke desto mindre är kvinnans insats i arbetet på gården mycket betydelsefull, och hur hon kommer till rätta med alla sina olikartade arbetsuppgifter, därav avhänger i icke ringa grad familjens ekonomi. Hela antalet arbetande kvinnor under gruppen lantbruk och boskapsskötsel uppgick år 1910 till omkring 300,000. Ingen annan yrkesgrupp upptager så många kvinnor, vilket delvis har sin förklaring däri, att lantbruket, om det också nu dominerar mindre än förr, dock alltjämt är det förnämsta yrket i vårt land. Bland de olika slagen av kvinnliga yrkesutövarer inom gruppen framträda med större siffror: hemmansägarna, som uppgå till över 25,000, tjänarinnorna, vars antal närmar sig 55,000 och framför andra de som yrkesutövarer räknade, hemmavarande vuxna döttrarna till hemmansägare, brukare, torpare, jordbruks-

arbetare och dylika. De hemmavarande vuxna döttrarnas tal överstiger 190,000 och utgör alltså nära två tredjedelar av samtliga kvinnliga yrkesutövarer inom jordbruket. Deras antal har dock sjunkit något sedan den föregående folkräkningen av år 1900, vilket åskådliggör att även kvinnorna deltaga i den mycket omskrivna flykten från lantbruket.

Det gives emellertid ännu en grupp kvinnor inom den av jordbruk levande befolkningen, vilka nu icke upptagits bland yrkesutövarna men som i själva verket med ganska stort fog hade kunnat räknas till dem, och det är hustrurna i de mindre lanthemmen. I de flesta fall torde dessa vid sidan av hushållsgöromålen även deltaga i för kvinnor gängse sysslor vid gården. Dessa gifta kvinnor, vilka nu alla betecknas som »hustrur utan yrke» skulle med nästan lika stort skäl som de hemmavarande vuxna döttrarna kunna räknas bland i yrkesarbetet deltagande familjemedlemmar. Deras antal är betydande. Hustrurna till hemmansägare, brukare, nybyggare, torpare och innehavare av jordbrukslägenheter uppgingo nämligen år 1910 till inemot 300,000. Räknades dessa hustrur in bland de med jordbruksarbete sysselsatta kvinnorna, skulle de kvinnliga yrkesutövarnas antal inom gruppen fördubblas.

För ett par grupper av kvinnliga lantarbetare finnas löneuppgifter. De äro hämtade ur Socialstyrelsens redogörelse för lantarbetarnas löneförhållanden, och de senaste uppgifterna föreligga för år 1917. Enligt dessa uppbära årsanställda kvinnliga tjänare i arbetsgivarens kost en årslön av i genomsnitt 286 kr. Denna form för anställning är oftast förekommande vid mindre gårdar. Kvinnliga daglönare, som vanligen arbeta på större egendomar i ladugården eller med skördearbete, hava, då de själva hålla sig med kost, en genomsnittlig somrardaglön av 3.11 kr. och en likaledes genomsnittlig vinterdaglön av 2.32 kr. Det är arbetsdagens olika längd, som medför skillnaden i daglön för sommar och vinter. Här meddelade löner utgöra medelsiffran för hela riket; siffrorna för de olika landsdelarna förete sins emellan ganska betydande skiljaktigheter.

Till de högst utbildade yrkesarbetande kvinnorna inom jordbruksgruppen höra de kvinnliga mejeristerna och trädgårdsmästarna. De förras utbildning är tvåårig och står under statens kontroll. De senare åter ha hittills mestadels fått sin utdanning i enskilda skolor och kurser, om ock möjlighet funnits för kvinnor att som extra elever genomgå de statsunderstödda trädgårdsskolorna. Intresset för kvinnornas trädgårdsarbete har emellertid under de senare åren avsevärt stegrats och i samband därmed har framkommit förslag att staten med betydande penningbelopp skall understödja en utslutande för kvinnor avsedd trädgårdsskola.

För höjande av yrkesskickligheten inom det egentliga lantbruksarbetet fortgår, såsom bekant, sedan många årtionden tillbaka en systematisk och framgångsrik verksamhet. På den senaste tiden har man även börjat intressera sig för de arbetsgrenar, som falla inom lantkvinnans verksamhetsområde. Det har nämligen visat sig vara av

stor betydelse, särskilt för det mindre lantbruket, att även de vid gården arbetande kvinnorna fingo undervisning och vägledning för sina mångskiftande uppgifter. Ett viktigt steg i denna riktning togs, då riksdagen år 1912 för första gången beviljade anslag till lanthushållsskolor. Vid dessa skolor, som anordna en eller två kortare kurser om året, meddelas åt unga flickor från lanthemmen undervisning i matlagning, bakning, sömnad, husdjursskötsel, mjölkhushållning, trädgårdsskötsel, barnavård m. m. Lanthushållsskolorna ha utvecklats sig raskt, de voro tydligen av behovet påkallade. År 1917 funnos ett 30-tal skolor av denna typ. För utbildande av lärarkrafter för detta undervisningsområde var redan sörjt vid tiden för lanthushållsskolornas tillkomst. På enskilt initiativ hade tidigare upprättats kurser för blivande lärarinnor i lanthushållning.

Av lika gammal hävd som inom lantbruket och dess binärningar är, såsom redan i inledningen blivit påpekat, kvinnoarbetet på det *husliga området*. Härtill kommer att detta slag av verksamhet är och alltid har varit ett specifikt kvinnligt yrke, där de manliga yrkesutövarna representeras allenast av en obetydlig minoritet. Genom sammanställning av uppgifter i 1910 års folkräkning kan man beräkna, att vid denna tidpunkt något över 130,000 kvinnor voro sysselsatta med husligt arbete eller verksamhet av liknande beskaffenhet. I denna summa ingå icke de kvinnliga tjänarna inom jordbruksgruppen. Dessutom är att märka att statistiken här med yrkesutövning förstår allenast avlönat arbete eller arbete, som på annat sätt lämnar ekonomisk avkastning. Härigenom uteslutas från yrkesutövarnas antal de hundratusentals kvinnor, vilka såsom hustrur, döttrar eller andra familjemedlemmar äro husligt verksamma inom det egna hemmet. Samma förfaringssätt tillämpas i allmänhet även i den utländska statistiken. Någon gång har man dock, bl. a. vid en yrkesräkning i vårt grannland Norge, försökt sig på att ta hemkvinnorna med. Det har då visat sig, att summan av kvinnliga yrkesutövarna stiger ofantligt och att kvinnorna, åtminstone rent numerärt sett deltaga i yrkeslivet i samma utsträckning som männen.

Bland de med husligt arbete sysselsatta kvinnor, som enligt våra officiella uppgifter betraktas som yrkesutövande, utgöres det betydligt överbärande flertalet av tjänarinnor eller hushållsbiträden av olika slag. År 1910 uppgingo de till drygt 100,000 och utgjorde ungefär en sjättedel av i statistiken upptagna yrkesutövande kvinnor. De bilda alltså en betydande kår, och antalet har avsevärt ökat sedan förra räkningen tio år tidigare. En i flera främmande länder vanlig företeelse, att kvinnor börja draga sig tillbaka från den husliga tjänsten, synes alltså, åtminstone i stort sett, icke vara tillfinnandes i Sverige. För tjänarinnekåren föreligger en del löneuppgifter, utarbetade av Socialstyrelsen på grundval av den offentliga arbetsförmedlingens erfarenheter. De genomsnittliga månadslönerna för hela riket ställde sig i enskild tjänst år 1917 på följande sätt: för hushållerskor 32 kr., för hus- och ensamjungfrur 23 kr., för kokerskor 25 kr. Till den kontanta lönen komma kost och logi hos arbetsgivaren.

Andra numerärt mera framträdande grupper, som räknades in under avdelningen för husligt arbete och dylikt, voro tvätterskor och strykerskor med ett antal av nära 10,000, uppapperskor med nära 9,000 samt hjälphustrur och städerskor med något över 7,000. Kvinnliga restauratörer och värdshusidkare representerades av en siffra, som något överstiger 4,000 och som var mellan två och tre gånger så stor som motsvarande siffra för män.

Vår tid har öppen blick för det husliga arbetets betydelse. Den nuvarande krisperioden med dess livsmedelsbrist och höga priser har naturligen ytterligare stegrat detta intresse. Ofantligt mycket har också på senare tider gjorts i vårt land för att öka kvinnornas kunskap på det husliga området. Nekas kan ej heller att detta varit och är av behovet påkallat. En hel del av den insikt och färdighet i husliga värv, som forna tiders husmödrar besutto och som under generationer meddelades från mor till dotter, från husmoder till tjänarinna under de dagliga sysslorna i hemmet, en hel del av dessa kunskaper ha råkat i glömska och gått förlorade under de förändrade förhållanden, som industrialismen medfört. Utbildningen i hemmen har därför i stor utsträckning fått ersättas med ordnad undervisning, syftande till det husliga arbetets utveckling i metodiska och tidsenliga former. Den moderna husliga undervisningen möter redan på barnskolans stadium i form av skolköskurser. Sådana finnas i en del folkskolor samt flick- och samskolor. Med hänsyn till elevernas ungdom kunna de dock icke meddela någon egentlig yrkeskunskap. För unga flickor efter slutad skolgång stå till buds en hel mängd hushållskurser och husmodersskolor i städerna och på landsbygden. Upprättandet av dylika skolor har länge varit överlämnat åt det enskilda initiativet; kurserna ha därför på några undantag när dragit mer eller mindre dryga avgifter, och endast en bråkdel av den med husligt arbete sysselsatta kvinnliga ungdomen har nåtts av undervisningen. Vid 1917 års riksdag beviljades emellertid ett första anslag till statsunderstödda ettåriga husmodersskolor, vid vilka obemedlade elever kunna beredas fri undervisning. Även 1918 års riksdag har vidtagit betydelsefulla åtgärder i liknande syfte. Beslutet om praktiska ungdomsskolor kommer nämligen på flera sätt undervisningen i husligt arbete till nytta. Dels införes detta ämne för de kvinnliga eleverna i folkskolans närmaste överbyggnad, den nu obligatorisk vordna fortsättningsskolan; dels få kommunerna rätt att med hjälp av statsmedel upprätta lärlings- och yrkesskolor jämväl i husligt arbete. Lärlingsskolorna avse att meddela en allmän, grundläggande yrkesundervisning i facket, yrkesskolorna, som representera ett högre stadium, ge kortare specialkurser i vissa grenar av ämnet. Kursen i lärlingsskolan skall sträcka sig över två år med ungefär en dags undervisning per vecka. Då dessa lärlingsskolor bliva avgiftsfria samt i de kommuner, där de komma till stånd, skola göras obligatoriska för all i husligt arbete anställd kvinnlig ungdom under 18 år och i viss mån även för icke yrkesanställda unga flickor böra de kunna bli en mäktig hävstång för höjande av det kvinnliga arbetet i hemmen. För undervisningen i

hemsysslor vid de likaledes statsunderstödda lanthushållsskolorna har redogjorts i annat sammanhang. Sedan åtskillig tid tillbaka äro anstalter för utbildning av lärarinnor i husligt arbete i verksamhet. Ett av dessa skolköksseminarier är upprättat av staten.

Inom gruppen *industri och bergsbruk* voro år 1910 nära 85,000 kvinnor verksamma. I denna siffra innefattas företagare, kontorspersonal, verkmästare och arbeterskor inom såväl storindustrien som hantverket. Sedan år 1900 ha de kvinnliga yrkesutövarna inom gruppen ökat med 80 %.

De kvinnliga företagarnas antal uppgick, såvitt det med ledning av föreliggande uppgifter kan beräknas, till mellan 11- och 12,000. Av denna summa utgjorde kvinnliga skräddare eller innehavare av syateljéer en dryg hälft, därefter kommo bageriöfverskor med något över 2,000. Det var år 1864, som kvinna fick samma rätt som man att idka fabriks-, hantverks- och handelsrörelse. För gift kvinna fordras dock alltjämt mannens samtycke.

Den största gruppen kvinnliga yrkesutövare inom denna avdelning bilda emellertid fabriksarbeterskorna. Beträffande deras antal och fördelning på olika industrier kan upplysning hämtas ur Kommerskollegii berättelser. Den sista tillgängliga behandlar industrien år 1915. Fabriksarbeterskornas hela antal var då 67,043 eller 17.9 % av samtliga fabriksarbetare. Av kvinnorna arbeta den största gruppen eller drygt 30,000 inom textil- och beklädnadsindustrien, d. v. s. vid spinnerier, väverier, trikkåfabriker, sömnadsfabriker, hatt- och mössfabriker och liknande företag. På livsmedelsindustrien komma nära 12,000 arbeterskor, de flesta sysselsatta vid mejerier¹, tobaksfabriker, choklad- och karamellfabriker. Rätt höga siffror för de kvinnliga arbetarna uppvisar även tryckeri- och pappersindustrien med drygt 6,000, av vilka mer än halva antalet kommer på bokbinderier, kartongfabriker och pappersvarufabriker. Den kemisk-tekniska industrien har mellan 5- och 6,000 arbeterskor, de flesta sysselsatta inom tändstickstillverkningen. Även skofabriker använde ett betydande antal kvinnliga arbetare.

Av samtliga fabriksarbeterskor voro år 1915 13,164 minderåriga, d. v. s. under 18 år. Av alla industrier sysselsätter textil- och beklädnadsindustrien det största antalet kvinnliga minderåriga. Enligt nu gällande bestämmelser för minderåriga få flickor icke börja industriellt arbete före 14 års ålder.

För kännedom om fabriksarbeterskornas löner har man ingen på officiell väg tillkommen statistik att rådfråga. Det är icke heller möjligt att på annat sätt få tillgång till några uppgifter, som fullt klargöra läget. I en del av de yrken, arbeterskorna tillhöra, finnas emellertid fackföreningar med ordentliga arbetsavtal, om ock flertalet kvinnor inom industrien alltjämt äro oorganiserade. Arbetsavtalen och av enskilda personer inhämtade upplysningar belysa i viss mån löneförhållandena. Bland de bäst avlönade fabriksarbeterskorna äro kvinnorna inom typografyrket, där de arbeta som sättare, korrekturavdragare,

¹ De större mejerierna räknas i Kommerskollegii berättelse till industrien under det att i befolkningsstatistiken såväl mejeriarbetare som mejerister föras inom jordbruksgruppen.

iläggerskor vid pressarna, ombryterskor m. m. Sätterskor betalas högst. Inom detta yrke är fastställt lika lön för män och kvinnor, då de utföra samma slags arbete. Inom bokbinderiyrket kunna arbeterskorna också bereda sig en god förtjänst liksom vid skofabriker. Den största kvinnliga arbetargruppen bilda sömmerskorna. Liksom arbetets art och yrkesskickligheten inom detta fack äro mycket varierande äro också löneförhållandena synnerligen växlande. Skickliga sömmerskor på finare ateljéer för kapp- och klädsömnad höra till de högst betalade av alla arbeterskor, under det att llnnesömmerskan, som förrättar dussin-arbete, får nöja sig med en mycket låg veckoförtjänst. Vid textilindustrien, vilken, såsom redan nämnt, sysselsätter många kvinnor, är lönenivån i stort sett låg. Det har beräknats att under nuvarande prisförhållanden en arbeterska i Stockholm behöver minst 3 kr. om dagen för att någorlunda kunna reda sig.¹ De äro emellertid många, som icke komma upp till denna förtjänst.

På senare tider har mycket blivit gjort för att förbättra arbeterskornas ställning. Deras egen strävan efter bättre villkor är vorden mera målmedveten, och staten har på vissa punkter ingripit reglerande. Med anskaffande av billiga bostäder och billig mat ha i åtskilliga fall såväl sociala föreningar och enskilda personer som arbetsgivare varit behjälpliga.

Början har även gjorts till meddelande av undervisning åt kvinnor i industriella yrken. I Stockholm finnas sedan några år tillbaka kommunala skolor i klädsömnad, och för textilarbeterskor, som blivit arbetslösa genom kristidens verkningar, har på flera platser anordnats utbildningskurser. Det kan med visshet antagas, att detta slag av undervisning framdeles kommer att utsträckas. Riksdagens här i annat sammanhang omtalade beslut om statsunderstödda praktiska ungdomsskolor innefattar i främsta rummet upprättande av lärlings- och yrkeskolor för inom industri och hantverk. Dessa kurser komma att stå öppna för den kvinnliga ungdomen likaväl som för den manliga. Om sådana industriella skolor tillkomma i kvinnliga yrken i tillräckligt antal för att nå ungdom i vida kretsar, böra de genom de ökade insikter de meddela bli unga industriarbeterskor en god hjälp, att med större tillförsikt och bättre resultat upptaga kampen för tillvaron i sina respektive yrken.

På grund av kvinnornas hastiga tillväxt inom industrien och den skadliga inverkan detta arbete mången gång utövar på deras hälsa, har staten med hänsyn till kvinnornas uppgift som mödrar ansett nödigt, att i lagstiftningen införa vissa särskilda skyddsbestämmelser för dem. Yrkesfarelagen förbjuder kvinnor att arbeta under jord i stenbrott eller gruva och stadgar, att kvinna, som fått barn, icke får användas i industriellt arbete under de sex första veckorna efter barns-börden. Någon moderskapsförsäkring finnes ännu ej införd, däremot uppbära de sjukkassor, som lämna moderskapshjälp, särskilt statsunderstöd härför. En speciell lag innehåller bestämmelse att kvinna i industriellt arbete skall åtnjuta 11 timmars oavbruten ledighet per

¹ Denna beräkning gjordes år 1917.

dygn och att i denna ledighet skall ingå tiden mellan kl. 10 e. m. och kl. 5 f. m. Denna s. k. nattarbetslag tillkom under starkt motstånd från kvinnornas sida. De fruktade att sådana särbestämmelser skulle göra arbeterskorna sämre ställda i konkurrensen med männen inom industrien. Erfarenheten har också visat, att inom typografyrket kvinnorna blivit utestängda från t. ex. tidningstryckerierna, där de hade en synnerligen god förtjänst. I andra fall åter har lagen varit till nytta genom att omöjliggöra ett överdrivet och utslitande övertidsarbete. Slutligen kan genom en nyligen utfärdad förordning stuveriarbete, d. v. s. lastningsarbete ombord på båtar, förbjudas för kvinnor under 21 år på grund av med arbetet förenade sedliga vådor. Sådant förbud har utfärdats för åtskilliga kommuner vid norrländska kusten.

Sedan år 1913 har Sverige sin första kvinnliga yrkesinspektör. Hennes uppdrag omfattar närmast att verka för förbättrande av arbeterskornas bostadsförhållanden, för bättre kost och bostäder och för höjande av hälso- och sjukvården.

Jämte fabriksarbeterskorna finnas ännu en grupp arbeterskor, som äro verksamma för industriens räkning, de s. k. hemarbeterskorna. Dessa mottaga arbete till utförande i sina hem. Då de hittills sakna skyddet av särskilda lagbestämmelser och äro så gott som utan all organisation, arbeta de ofta under synnerligen dåliga hygieniska förhållanden och för svårlöner. Socialstyrelsen har för kort tid sedan slutfört en stor utredning om hemindustrien och hemarbetarna. Därav framgår, att hemindustri förekommer inom nästan alla yrken och såväl på landsbygden som i städerna. Både män och kvinnor äro sysselsatta härmed, men kvinnorna utgöra omkring tre fjärdedelar av alla hemarbetare och utföra det minst lönande hemarbetet. Hela antalet kvinnor i hemindustrien, egentliga hemarbeterskor och kvinnliga medhjälpare, uppgick år 1912 till 33,958. De flesta av dessa arbeta för en medellön per timme av 1—15 öre. Inom utredningens högsta lönegrupp, 30 öre per timme, finnes endast 5.9 % av kvinnor, under det att motsvarande procenttal för män är sex gånger så stort. Förslag till lag om reglerande av hemindustrien är nu under utarbetande. Det ligger emellertid i sakens natur, att lämpliga och effektiva bestämmelser här äro svåra att finna, liksom det ställer sig synnerligen svårt att övervaka en sådan lags efterlevnad.

Inom gruppen *handel och samfärdsel* upptar 1910 års folkräkning mellan 43- och 44,000 kvinnliga yrkesutövare. För handeln, som är den största avdelningen inom denna grupp, finnas även uppgifter samlade av Kommerskollegium. De senaste tillgängliga gälla år 1915. Enligt dessa uppgick antalet kvinnor, som idka engros- eller detaljhandel, till omkring 10,000. Motsvarande tal för män var ungefär två och en halv gång så stort. De kvinnliga kontors- och butiksbiträdenas siffra slutade på något över 24,000, vilket anses vara för lågt i förhållande till verkligheten. Det kvinnliga elementets tillväxt inom denna verksamhetsgren har under senare tider varit ofantligt. Vid en jämförelse mellan ställningen år 1897 och den år 1915 visar det sig, att kvinnliga handlandes antal ökats med 104.6 %. De kvinnliga

biträdenas antal har under samma tidsperiod nära tredubblats. År 1915 utgjorde de 39.4 % av hela antalet biträden.

Beträffande löner för kvinnliga kontors- och butiksbiträden föreligga inga tillförlitliga statistiska uppgifter. Flera försök av enskilda föreningar att åstadkomma utredning på detta område ha strandat mer eller mindre grundligt på svårigheten att erhålla svar å utsända frågeformulär. Emellertid är det genom erfarenhetsrön bekant, att lönerna äro mycket varierande. I stort sett betalas kontorsarbete högre än expediering i butik. Det förra slaget av verksamhet kräver också större förutsättningar hos utövaren. Inom affärsvärlden gäller i minst lika hög grad som överallt eljes att den, som går till verket med en god utbildning, får bättre betalt än den, som kommer med inga eller ringa förkunskaper. Över hela linjen betalas i affärlivet det kvinnliga arbetet lägre än det manliga. Ges några undantag härifrån tjäna de endast till att bekräfta regeln.

De unga flickor, som efter slutad folkskola taga anställning i butik, sakna i allmänhet vid sitt inträde varje utbildning för yrket. Till att börja med få de gå ärenden och hjälpa till med enkla göromål för att så småningom tjäna sig upp till expedit. Framgången i arbetet beror här mycket på fallenhet och energi. Skickliga expediter kunna åtminstone i större firmor komma upp till avsevärda lönebelopp. Kårens stora flertal stannar dock vid en låg lönenivå. De statsunderstödda lärlings- och yrkesskolor för handelsundervisning, varom riksdagen nyligen beslutat, kunna bli denna grupp av arbetande kvinnor en god hjälp till större kunskaper i yrket och bättre utbyte därav även för egen del.

För inträde vid kontor tages i regel någon utbildning som förberedelse. Det oundgängligaste anses numera vara en kurs i maskinskrivning. Den, som därtill utbildar sig i bokföring och allmän handelskunskap och har en grund av goda skolkunskaper, är givetvis bättre rustad. För handelskorrespondenter äro språkkännedom och färdighet i stenografi mycket viktiga faktorer. Korrespondenter och bokförare, som kunna sin sak, anses i nu nämnd ordning vara de högst betalade kategorierna bland kvinnliga kontorsbiträden. Den högsta utbildningen för handelsyrket meddelas i Handelshögskolans tvååriga kurs. Denna står öppen även för kvinnliga elever. För inträde fordras studentexamen.

I banker och försäkringsbolag arbeta en hel del kvinnor med högre skolbildning. Deras antal var år 1910 omkring 1,100 och utgjorde 18 % av hela antalet bank- och försäkringstjänstemän. Hittills ha kvinnorna inom denna bransch i allmänhet stannat vid de lägre posterna. Befattningar som bankkassörer äro de högsta ännu uppnådda. En del av dessa kvinnliga kassörer uppbära emellertid löner, som kunna betecknas som fullt manliga.

Till gruppen *handel och samfärdsel* räknas även statens kommunikationsverk. Vid dessa tjänstgöra sammanlagt flera tusen kvinnor. År 1863 erhöll kvinna tillträde till tjänster vid såväl post som telegraf. Inom postverket arbeta numera kvinnor såsom kontorsbiträden, post-

expeditörer, första postexpeditörer och postmästare vid lägsta klassens postkontor. För anställning fordras minst realskoleexamen eller motsvarande samt postelevkurs. En föreställning om nu gällande kvinnolöner vid postverket ge följande siffror. Kvinnlig postexpeditör i ordinarie tjänst uppbär i begynnelselönen 1,500 kr. och i slutlönen 2,100 kr. Kvinnlig postmästare har i lägsta lönegraden 2,700 kr. och i den högsta 3,100 kr. Vid telegrafverket finnas kvinnliga befattningshavare huvudsakligen såsom kontorsskrivare, telegrafister och kommissarie (d. v. s. stationsföreståndare). Inträdesfordringarna äro realskoleexamen eller motsvarande samt telegrafistkurs. Exempelvis anföras här några löneuppgifter. Ordinarie telegrafist uppbär i begynnelselönen 1,260 kr. och i slutlönen 2,100 kr. Kommissarie av den högsta för kvinnor tillgängliga graden når upp till 1,800 kr. jämte hyresbidrag och uppborädsprovision. Rikstelefon, som är förenad med telegrafverket och som alltsedan sin tillkomst använt kvinnlig arbetskraft, har det högsta antalet kvinnliga befattningshavare av statsverken. För anställning fordras fullständig folkskolekurs och några månaders elevtjänstgöring. Till tjänster vid statens järnvägar erhöåll kvinna tillträde år 1869. För närvarande finnas kvinnliga kontorsbiträden, kontorskrivare och bokhållare. För det förstnämnda slaget av befattningar fordras goda folkskolekunskaper, för de båda övriga realskoleexamen eller motsvarande. Kontorsbiträden uppbära lägst 1,008 kr. och högst 1,600 kr., kontorskrivare lägst 1,430 kr. och bokhållare högst 2,750 kr. Till samtliga här meddelade löner komma för närvarande dyrtidstillägg, varjämte i en del fall dyrtidstillägg åtnjutes. Vid kommunikationsverken liksom vid allmänna verk och inrättningar övver huvud innebär ordinarie anställning rätt till pension. Med ingången av år 1919 skall för post, telegraf, telefon och statens järnvägar tillämpas nya löneskalor, som medföra förhöjda avlöningar övver hela linjen. Vid kommunikationsverken betalas, såsom i allmänhet sker i statens tjänst, kvinnor lägre än män, även då de utföra samma slags arbete.

En sista yrkesgrupp återstår ännu att behandla. Den benämnes *allmän tjänst och fria yrken* och omfattar förvaltning och försvar, religionsvård, undervisning, litterära och konstnärliga yrken, sjukvård, fattigvård och socialt arbete. Inom denna grupp uppgick de yrkesutövande kvinnornas antal år 1910 till övver 34,000. Av samtliga yrkesutövare inom gruppen utgöra de 32.1 %. Det är kvinnornas talrika förekomst på undervisningens och sjukvårdens områden som föranleder att deras relativa antal blir så pass högt.

Inom förvaltningen representerades kvinnorna år 1910 endast av ett hundratal extra ordinarie tjänstemän och mellan 7- och 800 biträden i stats- och kommunalförvaltningen. Ämbetena inom civilförvaltningen äro åtminstone ännu stängda för kvinnor, och på det militära området finnas naturligen inga kvinnliga yrkesutövare.

Inom folkundervisningen tjänstgjorde övver 15,000 lärarinnor. Mot dem svarade ungefär en tredjedel manliga lärare. År 1853 fick kvinna rätt att undervisa i folkskola och då endast i mindre skolor. De första folkskollärarynnesseminarierna inrättades år 1859. Från en blyg-

sam början på 1850-talet har kvinnorna nu kommit därhån, att inom folkskolan utföra den största delen av arbetet. Vid 1918 års riksdag har folkskollärarkåren fått en ny löne-reglering, som innebär en avsevärd förbättring av dess ställning. Folkskollärarynnesseminarierna, som enligt allmän regel få mindre betalt än männen i samma arbete, skola i ordinarie anställning börja med en årslön av 1,900 kr., vilken genom ålderstillägg kan stiga till 2,500 kr. Hårtill kommer fri bostad och bränsle eller ersättning därför. Småskollärarynnesseminarierna, som hittills arbetat under mycket tryckta förhållanden, få nu en begynnelselönen av 1,200 kr. och en slutlönen av 1,650 kr. jämte naturaförmåner. För folkskollärarynnesseminariernas utbildning sörjer i de flesta fall staten, som upprätthåller 4-åriga seminarier för ändamålet. Småskollärarynnesseminarierna bedriva mestadels sina studier vid av landstingen upprättade seminarier med kurser av något växlande längd.

Vårt svenska undervisningsväsen utmärker sig som bekant för en synnerligen stor mängd av olika skoltyper, och vid de flesta av dessa finnas kvinnliga lärare. Kvinnor undervisa vid högre folkskolor, kommunala mellanskolor, statens samskolor och i någon utsträckning vid statens gossläroverk. Vid högre folkskolor, kommunala mellanskolor och statens samskolor äro lönerna nu höjda genom ny löne-reglering. Vid enskilda flick- och samskolor äro däremot löneförhållandena med hänsyn till den utbildning, som kräves av lärarinnorna, mycket otillfredsställande. Vid detta slag av skolor förestår emellertid en förbättring av lönerna.

Enligt beslut vid 1918 års riksdag kunna kvinnor beklåda ordinarie lärartjänster vid de allmänna läroverken d. v. s. bli adjunkter och lektorer. Vidare få de inneha lektorat vid statens folkskoleseminarier samt rektorat vid statens kvinnliga seminarier och statens samskolor. Denna utvidgning av verksamhetsfältet innebär från statsmakternas sida ett stort erkännande av det arbete, kvinnor presterat som undervisare.

För den högre lärarinneutbildningen stå två vägar öppna. Den ena är seminarievägen med studier antingen vid statens högre lärarinneseminarium, upprättat år 1861, eller vid något motsvarande privat seminarium; den andra vägen går övver studentexamen till akademiska studier och examina. För de vid 1918 års riksdag nytillkomna lärartjänsterna för kvinnor äro i stort sett endast akademiska studier tillfyllest såsom förberedelse. Sedan 1870-talets första år har kvinna haft rätt att avlägga studentexamen och idka akademiska studier. Lärarbefattningar vid högskolor och universitetet äro dock allttjämt stängda för kvinnor.

År 1910 funnos i Sverige enligt statistiken omkring 1,000 kvinnliga artister, musiklärarinnor inräknade. I anslutning hårtill kan erinras om, att Musikaliska akademien stått öppen för kvinnliga elever sedan år 1859 och Akademien för de fria konsterna sedan 1866.

Kvinnliga advokater funnos icke år 1910. Nästa folkräkning får några sådana att inregistrera.

På sjukvårdens område uppvisa bland kvinnliga yrkesutövare sjuk

sköterskornas grupp den högsta numerären. De utgjorde vid senaste folkräkningen nära 6,000. Den svenska sjuksköterskeåren står i allmänhet högt och har god utbildning. Fullständiga sjukvårdskurser, två- och treåriga, finnas i de största städerna och på ett par andra orter, dessutom anordna länslasarett och sjukhus kurser av olika längd och omfattning. Sjuksköterskorna äro i förhållande till sin utbildning lågt avlönade. Detta har till en del sin grund däri att de själva se på sitt arbete mera som ett kall än som ett yrke, och att under sådana förhållanden någon lönerörelse har svårt att uppstå bland dem.

Jämte sjuksköterskor uppvisade barnmorskor ett ganska högt antal, mellan 2- och 3,000. Deras utbildning är ettårig, ordnad av staten. För närvarande är under förberedelse förslag om utökning av deras kurs. Även väntas höjning av de kommunalt anställda barnmorskornas lönevillkor. Detta är väl av behovet påkallat. I kommunernas tjänst arbetande barnmorskor höra för närvarande, trots den maktpåliggande syssla de ha att utföra, till de allra sämst avlönade kvinnliga kårerna. Riksdagen fastställde år 1917 deras kontanta minimilön per år till 400 kr., den hade förut varit ännu lägre.

Inom hälsovården arbeta kvinnor även såsom tandläkare och gymnaster. För utbildning fill tandläkare fordras efter studentexamen en fyra till fem år lång studietid. Kvinna erhöi år 1861 rätt att utöva tandläkaryrket. Gymnastiska centralinstitutet öppnades för kvinnor år 1864, och sedan dess ha många kvinnliga elever utgått från detta och andra gymnastikinstitut. De svenska gymnasterna, kvinnor som män, äro mycket uppskattade för sin yrkesskicklighet.

År 1891 fick kvinna rätt att utbilda sig till apotekare och utöva yrket. Apotekarestudierna kräva efter avlagd studentexamen flera år av praktiska övningar och teoretiska kurser, innan högsta examen kan uppnås. På denna bana ha kvinnor och män i stort sett samma löneförmåner.

Slutligen äro kvinnorna till finnandes inom det yrke, som på sjuk- och hälsovårdens område intar det främsta rummet både vad studiernas omfattning och arbetets art beträffar, nämligen läkareyrket. Studierna efter studentexamen anses kräva omkring åtta år. Rätt att avlägga medicinska examina och utöva läkareyrket erhöi kvinna år 1870. Vid folkräkningen 1910 funnos 33 kvinnliga läkare, deras antal har sedan ökat. De färdiga kvinnliga läkarna torde alla vara enskilt praktiserande. Vissa läkarebefattningar stå dock öppna för dem och ha också beklåtts av kvinnor.

Betraktar man det nutida kvinnliga yrkesarbetet som helhet är det särskilt två omständigheter, vilka framstå som kännetecknande egenskaper. Den ena är kvinnoarbetets snabba tillväxt, den andra dess i stort sett ringa ekonomiska avkastning.

Att kvinnliga yrkesutövare för varje ny folk- eller yrkesräkning utgöra en allt högre procent av hela antalet kvinnor är en företeelse gemensam för alla kulturländer. Förnämsta förklaringsgrunden härtill är den, att det finnes obrukade kvinnliga reserver, som kunna dragas in i yrkeslivet, då detta under sin ständigt fortgående utveckling be-

höver ökade arbetskrafter. De motsvarande manliga reserverna äro icke tillnärmelsevis lika stora, då männen redan i så hög grad äro engagerade i yrkesarbete. Å andra sidan tvinga ökade levnadskostnader, även fränsett nuvarande kristidsförhållanden, kvinnorna att i alltjämt större utsträckning lita till eget förvärvsarbete för sitt uppehälle. I en del yrken ha kvinnor fått tillträde och vidsträckt användning, därför att deras arbetskraft ställer sig billigare.

Vad beträffar de låga kvinnolönerna och svårigheterna för kvinnor att komma åt det bättre betalade arbetet eller vinna befordran till högre befattningar, är detta likaledes en för kulturvärlden gemensam företeelse, om den ock framträder med större eller mindre styrka i olika länder. Orsakerna äro mångahanda och kunna här endast antydas. Kvinnoarbetet i dess nutida omfattning av vitt skilda yrken är en jämförelsevis ny företeelse, och det är därför självfallet, att kvinnorna ännu icke funnit sig tillräta på arbetsmarknaden på samma sätt som männen, vilka sedan gammalt ha hemortsrätt där. Emot dem står den alltjämt gängse föreställningen om kvinnans mindre behov och den lägre uppskattningen av kvinnoarbetet såsom sådant, vilken till en del förklarar att kvinnorna ingenstans äro så illa avlönade som i de specifikt kvinnliga yrkena. Härtill kommer, att kvinnorna äro sämre organiserade. De ha ännu ej till fullo lärt sig betydelsen av att hålla tillsammans och stödjå varandra. De kvinnliga industriarbetarna äro t. ex. icke anslutna till fackföreningar i tillnärmelsevis samma omfattning som de manliga. Härvid spelar in även den omständigheten, att arbeterskornas genomsnittsålder är lägre än de manliga arbetarnas och att deras ställning i yrket är osäkrare, då andra arbetsvilliga när som helst stå redo ersätta dem i deras ofta ej så mycken skicklighet fordrande uppgifter.

Kvinnorna äro i allmänhet sämre utbildade än männen för sina yrken, vare sig denna utbildning är att förvärva genom förberedande kurser och studier eller genom praktiskt inlärande av ett yrke. Vad som gör, att kvinnans förberedelse för yrkeslivet mången gång blir så underhaltig, är givetvis tanken, att för henne yrkesarbetet kanske endast är en tillfällig sysselsättning, icke en livsuppgift. På så sätt blir föreställning om ett eget hem, där hon skall verka som maka och mor, en hämsko på kvinnans yrkesutdanning, under det att utsikten att kunna bilda familj sporrar mannen till större ansträngningar för att nå större inkomster. Den omständigheten, att flera män än kvinnor äro familjeförsörjare, ligger till grund för att i det hela männen avlönas med större eller mindre hänsyn tagen till deras försörjningsplikt. Emellertid deltaga även gifta kvinnor i förvärvsarbete.

Då det gäller det bättre betalade arbetet och högre befattningar ha kvinnorna att räkna med ett målmedvetet motstånd från manliga yrkeskamrater, som naturligt nog ej äro hågade att utan vidare upplåta, vad de hittills funnit gott att ensamma besitta. Kvinnans mindre kroppsstyrka gör henne också mindre skickad att nå fram till en god ställning inom yrkeslivet. Givetvis spelar detta förhållande den största rollen inom de kroppsarbetande klasserna, men i någon mån spåras nog dess verkan överallt.

Det är alltså många faktorer, som bidraga att trycka kvinnoarbetet i stort sett ner till en ekonomiskt låg nivå. Emellertid finnes det icke anledning antaga, att detta tillstånd är alldeles oföränderligt. Åtskilliga krafter äro i rörelse för att åt den förvärvsarbetande kvinnan vinna en gynnsammare ställning. Det arbetas för bättre organisation och för bättre utbildning. Även tiden arbetar för kvinnorna. Ju fler de bli inom varje yrke, ju mer deras arbete får vanan och hävden för sig, ju större deras utsikt att göra sina krav gällande. Liksom den enskilda individen med mera stadgad ålder får större erfarenhet och vidare överblick, så mognar den yrkesarbetande kvinnan genom generationer till klarare insikt om vad som befordrar hennes arbete och till starkare vilja att hävda sin ställning. Redan nu visa en del exempel att i yrken, där kvinnor kommit in med samma utbildning som männen, där få de också ungefär samma ekonomiska utbyte, och deras befordringsmöjligheter ökas efter hand.

Slutligen torde det nu pågående världskriget bli av betydelse i kvinnoarbetets historia. Såsom allmänt bekant, ha kvinnor i de krigförande länderna i stor utsträckning ryckt in som ersättare på arbetsområden, vilka eljes voro männen förbehållna. Stora och delvis framgångsrika ansträngningar ha gjorts för att inom dessa nya yrken bereda kvinnorna goda löner. Detta har skett icke minst ur synpunkten att skydda de en gång från skyttegravarna hemvändande männen från att finna sitt arbete nedsjunket till en lägre lönenivå.

De förhållanden krigstiden skapat ha alltså medfört vidgade arbetsmöjligheter och förbättrade villkor för en hel del kvinnor. I vilken grad denna verkan kommer att bli bestående, när krigstillståndet äntligen får ett slut och i vad mån kvinnoarbetet i allmänhet kan röna inflytande därav, undandrar sig ännu möjligheten av ett bedömande.

ANVÄND LITTERATUR

- Lydia Wahlström*: Den svenska kvinnorörelsen. (Fören. Heimdals folkskrifter).
- Eli F. Heckscher*: Industrialismen.
- Gerda Meyerson*: Arbeterskornas värld.
- K. Statistiska Centralbyrån.
- Folkräkningen 1910: III. Folkmängdens fördelning efter yrken.
- K. Socialstyrelsen: Lantarbetarnas arbets- och löneförhållanden.
- Sociala meddelanden: årg. 1917; 1918 (h. I—V).